

ירמיהו בגרות בתנ"ך פרק ל"א

דודי זינגר

הערה:

פרק זה שאנו לומדים נקרא כהפטרה ביום השני של ראש השנה. נבואת ירמיהו שובצה כהפטרה כיון שתוכנה קשור לתהליך התשובה של ראש השנה.

הערה:

לאורך הנבואה ישנם רמזים בולטים שהנבואה מתייחסת לגולי מלכות ישראל (כמתואר במלכים ב פרק י"ז), עשרת השבטים, שהוגלו על ידי מלכות אשור כ-140 שנה לפני חורבן מלכות יהודה בידי הבבלים.

כב וילכו בני ישראל, בכל-חטאות ירבעם אשר עשה: לא-סרו, ממנה. כג עד אשר-הסיר יהוה את-ישראל, מעל פניו, כאשר דבר, ביד כל-עבדיו הנביאים; ויגל ישראל מעל אדמתו, אשורה, עד, היום הזה. כד ויבא מלך-אשור מבבל ומכותה ומענא ומחמת, וספרוים, וישב בערי שמרון, תחת בני ישראל; וירשו, את-שמרון, וישבו, בעריה

הערה:

הרמזים מהם ניתן ללמוד שנבואת ירמיהו בפרק לא' מייחסת לממלכת ישראל:

א. ציונים גיאוגרפיים השייכים למלכות ישראל:

- מדובר בציונים גיאוגרפיים השייכים לנחלותיהם של בני רחל (יוסף ובנימין) – פסוק ד': עוד תטעי כרמים **בהרי שמרון**. - העיר שומרון בנחלת מנשה
- פסוק ה': כי יש יום קראו נצרים **בהר אפרים** - הר אפרים ככינוי לנחלת אפרים (בנו של יוסף)
- פסוק יד': **קול ברמה** נשמע נהי בכי תמרורים - רמה, שהיא עיר מרכזית בנחלת בנימין.

ב. שמות הקשורים לשבטי הצפון (ממלכת ישראל):

- פסוק ח': כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא.
- פסוק יז': אפרים מתנודד.
- פסוק יט': הבן יקיר לי אפרים.
- פסוק יד': רחל מבכה על בניה כי איננו.

ג. שימוש רב בביטוי "ישראל"

הנביא מרבה בפרקנו להשתמש בשם "ישראל" (בפסוקים א, ג, ו, ח, ט), שיכול לשמש לכלל העם או למלכות ישראל בלבד.

מתוך ההקשר המלא של הפרק בו יש התייחסויות רבות לממלכת ישראל, כמפורט לעיל, נראה שהביטוי "ישראל" שמופיע רבות בפרק זה מכוון לממלכת ישראל ולא לכלל העם.

הערה:

ניתן לראות נבואה זו **כהשלמה** לנבואה על גאולתם של האזורים שהיו שייכים למלכות יהודה עליה התנבא ירמיהו בסוף פרק ל"ב:

ירמיהו פרק לב':

מב פי-כה, אָמַר יְהוָה, פֶּאֶשֶׁר הִבֵּאתִי אֶל-הָעַם הַזֶּה, אֶת כָּל-הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת-
כִּי אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם, אֶת-כָּל-הַטּוֹבָה, אֲשֶׁר אֲנִי, דֹּבֵר עֲלֵיהֶם. מִג וְנִקְנָה
הַשָּׂדֶה, בְּאֶרֶץ הַזֹּאת-- אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים, שְׂמֵמָה הִיא מֵאִין אָדָם וּבְהֵמָה, נִתְּנָה,
בְּיַד הַכְּשָׁדִים. מִד שְׂדוֹת בְּכֶסֶף יִקְנוּ, וְכִתּוּב בְּסֵפֶר וְחֲתוּם וְהָעֵד עֲדִים, בְּאֶרֶץ בְּנֵימִן
וּבְסֻבְיַי יְרוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הָהָר, וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב: כִּי-אֲשִׁיב
אֶת-שְׁבוֹתָם, נְאֻם-יְהוָה.

הערה:

לפי הנבואה בפרק ל"א **גם** האזורים הצפוניים, בהם ישבו שבטי ישראל, ישוקמו – תתחדש בהם החקלאות ויחזרו אליהם הגולים.

הערה:

הנביא לא מזכיר את הקמת מלכות ישראל מחדש כמלכות נפרדת מיהודה, שני חלקיו של עם ישראל ישבו לארץ ויתאחדו.

שאלה:

מדוע חשוב בימי ירמיהו, ערב חורבנה של מלכות יהודה, לתאר את שיבתם של הגולים ממלכות ישראל שחרבה כבר?

תשובה:

תושבי ממלכת יהודה היו עדים לגלות ממלכת ישראל, וראו שמעל מאה שנים מאז שגלתה ממלכת ישראל אין צפי לחזרתם לארץ.

ההבטחה על גאולת האזורים שמצפון לירושלים עשויה להיות **חשובה לחיזוק ליבם ואמונתם של תושבי יהודה וירושלים שעומדים לצאת לגלות**. תחת המחשבה המיידאשת, שכמו שלמעלה ממאה שנה לא נגאלו גולי עשרת השבטים כך גם הם לא יחזרו לארץ, באה הנבואה ומעודדת אותם – אל תיפול רוחכם, גם הם – עשרת השבטים – ישבו (כמתואר בפרק ל"א), וגם אתם – גולי מלכות יהודה – תשובו (כמתואר בסוף פרק ל"ב).

הערה:

הרעיון שיש קשר בין אהבת ה' את עמו לגאולתם העתידה, והוא רעיון מרכזי בנבואתנו.

א כה, אָמַר יְהוָה, מָצָא חַן בְּמַדְבָּר, עִם שְׂרִידֵי חָרָב; הַלּוֹךְ לְהַרְגִיעוֹ, יִשְׂרָאֵל. ב מֶרְחוֹק, יְהוָה נִרְאָה לִי; וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִיךָ, עַל-כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֹסֵד. ג עוד אֲבַנֶּךָ וְנִבְנִית, בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל: עוד תַּעֲדִי תַּפִּיךָ, וְיֵצֵאת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים. ד עוד תִּטְעֵי כְרָמִים, בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן; נִטְעוּ נְטָעִים, וְחִלְלוּ. ה כִּי יֵשׁ-יוֹם, קָרָאוּ נְצָרִים בְּהַר אֶפְרַיִם; קוֹמוּ וְנַעֲלֵה צִיּוֹן, אֶל-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ.

הערה:

רד"ק רואה בפסוקים שלפנינו דו-שיח בין כנסת ישראל המתלוננת שה' לא אוהב את בני עמו, כפי שאהבם בעבר, וה' עונה לו

הקב"ה: כה, אָמַר יְהוָה, מָצָא חַן בְּמַדְבָּר, עִם שְׂרִידֵי חָרָב; הַלּוֹךְ לְהַרְגִיעוֹ, יִשְׂרָאֵל.

כנסת ישראל: מֶרְחוֹק, יְהוָה נִרְאָה לִי.

הקב"ה: וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִיךָ, עַל-כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֹסֵד.

הסבר:

הקב"ה מזכיר את אהבתו לכנסת ישראל מזמן יציאת מצרים וההליכה במדבר.

כנסת ישראל אומרת שאהבת ה' באמת רחוקה ועתה הסתיר פניו ממני בגלות.

עונה הקב"ה אהבתי לכנסת ישראל, היא אהבה לא לפי שעה, אלא אהבה לעולם.

הערה:

על טענתה הקצרה והכואבת של כנסת ישראל השיב ה' תשובה ארוכה ומנחמת, בנבואה בפרקנו.

ביטויים של אהבת ה' לישראל נזכרים גם בהמשך הפרק:

כִּי הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאֵב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא (ח),

וְשָׁמְרוּ כְרָעָה עֲדָרוֹ (ט),

עַל כֵּן הָמוּ מֵעֵי לֹא רַחֵם אֶרְחַמְנוּ (יט)

ה' מקבץ את הגלויות והמהפך הרגשי:

וּפִי-כֹה אָמַר יְהוָה, רְנוּ לִיעֶקֶב שְׂמֵחָה, וְצַהֲלוּ, בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם; הַשְּׂמִיעוּ הַלְלוּ, וְאָמְרוּ, הוֹשַׁע יְהוָה אֶת-עַמּוֹ, אֶת שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל. זֶה הַנְּנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן, וְקִבְּצָתִים מִיַּרְכְּתֵי-אֶרֶץ--בְּסַעַר וּפְסָח, הָרָה וְיִלְדָת יַחֲדוּ: קָהַל גְּדוֹל, יָשׁוּבוּ הִנֵּה. חַבְבְּכִי יָבֹאוּ, וּבִתְחִנוּנֵים אוֹבִילֶם--אוֹלִיכֶם אֶל-נַחְלֵי מַיִם, בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא יִכְשְׁלוּ בָּהּ: פִּי-הַיִּתִּי לִישְׂרָאֵל לְאֵב, וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא.

הסבר:

ה' אומר לכנסת ישראל שמחו וצהלו בראש הגויים, הללו ואמרו הושיע ה' את שארית עם ישראל, מאחר ואני מביא אתכם בחזרה לארץ ישראל ומקבץ אתכם מבין כל הארצות את המוגבלים פיזית (נכים), עוורים, נשים בהיריון כולם ביחד קהל גדול יחזרו לארץ ישראל, הם יחזרו בבכי של שמחה, בדרך הישר ללא מכשולים, מתוך אהבתי לעם ישראל.

הערה:

הנביא מתאר את המהפך הנפשי הצפוי בלב השבים – מאבל לששון:

ט שְׂמִיעוּ דְבַר-יְהוָה גּוֹיִם, וְהִגִּידוּ בְּאֵיִם מִמְרָחֵק; וְאָמְרוּ, מִזֶּרֶה יִשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ, וְשָׂמְרוּ, כְּרַעַה עֲדָרוּ. י פִּי-פָדָה יְהוָה, אֶת-יַעֲקֹב; וּגְאָלוּ, מִיַּד חֲזַק מִמֶּנּוּ. יא וּבָאוּ, וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם-צִיּוֹן, וְנָהְרוּ אֶל-טוֹב יְהוָה עַל-דָּגוֹן וְעַל-תִּירֵשׁ וְעַל-יְצָהָר, וְעַל-בְּנֵי-צֹאן וּבִקָּר; וְהִיתָה נַפְשָׁם כְּגֹן רוּחַ, וְלֹא-יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד. יב אַז תִּשְׂמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל, וּבְחָרִים וּזְקִנִים יַחֲדוּ; וְהִפְכָתִי אֲבִלֶם לְשִׂשׁוֹן וְנִחַמְתִּים, וְשִׂמְחָתִים מִיגוֹנֶם. יג וְרוּיִתִי נָפֵשׁ הַכְּהָנִים, דָּשׁוּ; וְעַמִּי אֶת-טוֹבֵי יִשְׂרָאֵל, נָאִם-יְהוָה.

שאלה:

על רקע מה יתרחש המהפך הרגשי?

תשובה:

הנביא מתאר בפס' יא' את השפע הכלכלי שישרור בארץ והוא יגרום למהפך הרגשי.

"על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וכתוצאה מכך: **"ולא יוסיפו לדאבה עוד"**

הערה:

"ולא יוסיפו לדאבה עוד"

מכאן המקור המקראי לברכה שמנחמים את האבלים בחלק מקהילות ישראל.

הערה:

השפע המתואר בפס' יא' הוא חלק מהביטוי של "טוב ה'" (יא), "טובי ושבעו" (יג), ולפי פסוק יג הוא יכול גם את חידוש העבודה במקדש. (ורוית' נפש הכהנים, דשן)

במקום רגשות הצער והאבל יבואו רגשות שמחה

הקריאה לגויים

ו כִּי-כֹה אָמַר יְהוָה, רְנוּ לַיַּעֲקֹב שְׂמֵחָה, וְצַהֲלוּ, בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם; הַשְּׁמִיעוּ הַלְלוּ, וְאָמְרוּ, הוֹשֵׁעַ יְהוָה אֶת-עַמּוֹ, אֶת שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל
ט שְׁמְעוּ דְבַר-יְהוָה גּוֹיִם, וְהִגִּידוּ בְּאֵיִם מִמֶּרְחֵק; וְאָמְרוּ, **מִזְרַה יִשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ, וְשָׁמְרוּ, כְּרַעַה עֲדָרוּ**

שאלה:

מדוע יש צורך גם בפסוק ו וגם בפסוק ט לבשר לגויים את בשורת גאולתם של ישראל?

תשובה:

גאולת ישראל היא חלק מתיקון כל העולם, ועל כן הגויים צריכים להיות מודעים לה.

הערה:

מהמשכו של פסוק ט "מזרה ישראל יקבצנו" עולה שהגויים צריכים לדעת שמי שזרה ופיזר את ישראל בגולה "מזרה ישראל" הוא הקב"ה, ולא הם שהגלו את ישראל (רד"ק) - ה' הוציאם לגלות וה' יקבצם משם בחזרה.

יד פה אמר יהוה, קול ברמה נשמע נהי בכי תמרוורים--רחל, מבכה על-בניה; מאנה להנחם על-בניה, כי איננו. {ס} טו פה אמר יהוה, מנעי קולך מבכי, ועיניך, מדמעה: כי יש שכר לפעלתך נאם-יהוה, ושבנו מארץ אויב. טז ויש-תקוה לאחריה, נאם-יהוה; ושבנו בנים, לגבולם.

הערה:

מדובר באחד משיאייה המרגשים והנוגעים ללב של הנבואה. הפסוקים מתארים בכי וצער מצד כנסת ישראל ותגובה של עידוד מצד הקב"ה..

הערה:

קיימת הדרגתיות בהשמעת הקולות :

הסבר	פסוקים
קול צעקה	"קול ברמה נשמע
הזלת דמעות ובכי גדול	נהי בכי תמרוורים
בכי ללא יכולת לקבל תנחומים	רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו

שאלה:

בפסוקים מתוארת דמות שבוכה ברמה, מי אותה הדמות הבוכה?

תשובה:

רש"י: הבוכים הם הגולים מיהודה לבבל.

בפרק מ' פסוק א' בספר ירמיהו, מתוארת דרכם של הגולים מיהודה לבבל, ושם מצוין שהם עברו דרך העיר רמה, מכאן כנראה לומד רש"י שהבוכים ברמה הם הגולים מיהודה לבבל.

א הדבר אשר-היה אל-ירמיהו, מאת יהוה, אחר שלח אתו נבואר אדון רב-טבחים, מן-הרמה--בקחתו אתו, והוא-אסור באזקים בתוך כל-גלות ירושלים ויהודה, המגלים, בבלה.

רמב"ן: מי שבוכה היא רחל אמנו.

הרמב"ן מסביר בפרוש על פס' טז' פרק ל"ה שרחל נקברה בדרך ע"י העיר בית לחם, אך קול הבכי שלה היה כל כך חזק שהוא נשמע למרחקים עד העיר רמה.

שאלה:

" רחל, מבכה על-בניה", על מה בוכה רחל אמנו?

תשובה:

- א. רחל בכתה על בני יוסף (ממלכת ישראל) שגלו מן הארץ בימי חורבן שומרו.
- ב. רחל בוכה גם על בני בנימין ויהודה (ממלכת יהודה) שעברו דרך העיר רמה בדרך לגלות בבל.

הערה:

בפסוק ט"ו פונה ה' לרחל: "מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו מארץ אויב."

שאלה:

מהי הפעולה שעשתה רחל שבזכותה ישובו הבנים לארץ?

תשובה:

- א. הפעולה שעשתה רחל ובשכר זה שומע ה' לבקשת ומחזיר את עם ישראל לארצם, היא הבכי והנהי שבכתה על בניה הגולים. (שד"ל)
- ב. רש"י מביא מדרש אגדה ומתוכו לומד שהפעולה עליה קבלה שכר רחל הייתה שמסרה ללאה את הסימנים בזמן שלאה נכנסה לחופה במקומה.

המדרש: (מבוסס על איכה רבה, פתיחה כה)

המדרש מספר על האבות והאימהות שבאו לפני הקב"ה לבקש רחמים על מנשה שהעמיד צלם (פסל) בהיכל (בתוך בית המקדש), והם לא הצליחו לפייס את ה', עד שנכנסה רחל לפני הקב"ה ושאלה: רחמי מי גדולים יותר, רחמי בשר ודם או רחמי ה'?

הרי ברור שרחמי ה' גדולים יותר,

ומה אני שריחמתי על אחותי לאה ואפשרתי לה להיכנס לביתי (להתחתן עם יעקב במרמה) ולא רק ששתקתי בזמן שתפסה את מקומי בחופה, אלא אף מסרת לה הסימנים שנתן לי יעקב, לאחר שעבד עבורי (בשביל להתחתן איתי) ובזכות רחמי לאה לא נתפסה, אף אתה הקב"ה אם הכניסו בניך צרתך בביתך (פסל לבית המקדש) שתוק להם, כפי ששתקתי ללאה.

ענה הקב"ה לרחל: יפה דברת, ויש שכר לפעולתיך ולצדקתך שמסרת סימניך לאחותך.

קבלת תשובות אפרים:

יז שמוע שמעתי, אפרים מתנודד, יסרתני ואוסר, כעגל לא למד; השבני ואשובה, כי אתה יהוה אלהי. יח כי-אחרי שובי, נחמתי, ואחרי הודעי, ספקתי על-ירך; בשתי וגם-נכלמתי, כי נשאתי חרפת נעורי. יט הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשעים--כי-מדי דברי בו, זכר אזורנו עוד; על-כן, המו מעי לו--רחם ארחמנו, נאם-יהוה.

הערה:

שד"ל מסביר את הקשר בין הפסוקים – לאחר שהבטיח ה' לרחל אמנו "וְיָשְׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם" מתייחס הנביא לבנים עצמם "שמוע שמעתי, אפרים" – "הבן יקיר לי אפרים" אפרים בן יוסף בנה של רחל.

הערה:

נשים לב למבנה הכתובים – הכתוב משמיע בגוף ראשון את דברי ה' ואת דברי אפרים ויוצר מעין 'דו-שיח' ביניהם:

דבר ה': שמוע שמעתי, אפרים מתנודד

הסבר- ה' שומע על סבלו של אפרים שבוכה או סופד.

אפרים: יסרתני ואוסר.

הסבר: בעוון שלא ניתייסרתי ולא קיבלתי תוכיחה על ידי הנביאים, נתייסרתי עכשיו בגלותי על ידי מכות ועל ידי המלכויות.

אפרים: כעגל לא למד.

הסבר: כעגל לא לומד - כעגל הזה: אי איפשר שילמד אדם אותו לחרוש על ידי גערה, כי אם על ידי דרבן (מקל עם קוצים).

אפרים: השבני ואשובה, כי אתה יהוה אלהי.

הסבר: אפרים מבקש שה' יקבל את בקשתו למחילה וחזרה בתשובה.

אפרים: כי-אחרי שובי, נחמתי, ואחרי הודעי, ספקתי על-ירך.

הסבר: אחרי ששבתי בתשובה ניחמתי על פשעי; ואחרי היוודעי - אחרי שידעתי בעצמי שחטאתי, ספקתי על ירך - כאדם שמצטער עצמו על מה שעשה לשעבר.

אפרים: בשתי וגם-נכלמתי, כי נשאתי חרפת נעורי.

הסבר: אני מתבייש ונכלם בחטאים שעשיתי בנעורי.

דבר ה': הַבֵּן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם, אִם יֵלֵד שְׁעָשָׂעִים.

הסבר: ה' מתאר את אפרים כנער שובב, שאוהבים אותו, ואי אפשר להענישו על חטאי נעוריו.

דבר ה': כִּי-מֵדֵי דְבָרֵי בּוֹ, זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד.

הסבר: שבכל שאני מדבר בו אני מבטיחו שזכור אזכרנו עוד.

דבר ה': עַל-כֵּן, הָמוּ מַעֲי לּוֹ.

הסבר: ולכן היה לי קשה מאוד להגלות אותו.

דבר ה': רַחֵם אֶרְחֻמְנוּ, נְאֻם-יְהוָה

הסבר: ואזכור מאהבתי אותו וארחם אליו.

שאלה:

אם אהבת ה' היא הסיבה היחידה להיענות של ה' לבקשת אפרים?

תשובה:

ר' יוסף קרא: למרות מעשיו הרעים של אפרים בעבר, ה' מרחם עליו ונענה לבקשתו כיון שהתחרט על העבר וחזר בתשובה.

הערה:

הסיבות לכך שה' נענה לבקשת אפרים:

- א. אהבת ה' לאפרים.
- ב. החרטה והחזרה בתשובה מצד אפרים.

לסיום:

ביחידה הנבואית שלפנינו מתואר קיבוץ הגלויות והפרחת השומרון. שלושה מרכיבים שונים מוזכרים בנבואה זו וגורמים לתהליך הגאולה להתממש:

- (1) אהבת ה' את בניו ומידת הרחמים
- (2) בכייה של רחל אמנו (ולפי המדרש גם מעשיה הטובים בעבר)
- (3) חזרה בתשובה של היושבים בגולה